

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗОВАНОСТІ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ В ДЮСШ

А Обґрунтована дефініція виховної системи. Висвітлені особливості виховної системи ДЮСШ. Представлені ключові параметри сформованості виховної системи ДЮСШ. Розроблено інструментарій для оцінювання організованості виховної системи ДЮСШ. Установлені перспективні напрями досліджень.

Ключові слова: методика, організованість, виховна система, ДЮСШ.

Василий Мазин. Методика исследования организованности воспитательной системы в ДЮСШ.

А Обоснована дефиниция воспитательной системы. Определены особенности воспитательной системы ДЮСШ. Представлены ключевые параметры сформированности воспитательной системы ДЮСШ. Разработан инструментарий для оценки организованности воспитательной системы ДЮСШ. Определены перспективные направления исследований.

Ключевые слова: методика, организованность, воспитательная система, ДЮСШ.

Vasyl Mazin. Research Methodology of the educational system organization in Children's and Youth Sports School

С The definition of the educational system is substantiated. The features of Children's and Youth Sports School educational system are defined. The key parameters of formation of Children's and Youth Sports School educational system are fitted. The tools for assessing Children's and Youth Sports School educational system are substantiated. Promising areas of research are identified.

Key words: methodology, system of organization, educational system, Children's and Youth Sports School.

Постановка проблеми. Педагогічна діяльність тренера-викладача дитячо-юнацької спортивної школи (ДЮСШ), окрім створення умов для досягнення вихованцями найвищих спортивних результатів, має сприяти виконанню завдань, що виходять за рамки тренувальної та змагальної діяльності й стосуються тілесно-фізичного, когнітивного, емоційного, психолого-соціального та інших напрямів особистісного розвитку юних спортсменів. Традиційно, педагогічна діяльність тренерів-викладачів у цих аспектах, позначається терміном «виховна робота».

Визначення результативності навчально-тренувальної роботи в ДЮСШ не викликає утруднень через оцінку результатів виступу вихованців на змаганнях. У той же час, для визначення результативності виховної роботи тренера-викладача на сьогодні не розроблено скільки-то ефективних методик.

Розроблення засобів діагностики результативності виховної роботи передбачає діяльність у двох напрямках: по-перше, – це розроблення засобів діагностики ступеню організованості (впорядкованості) виховної системи ДЮСШ; по-друге, – це розроблення засобів діагностики у вихованців ДЮСШ ступеню інтеріоризації цінностей фізичної культури і спорту, а також сформованості суспільно схвалюваних особистісних якостей, що можуть проявлятися в спортивній діяльності та поза її межами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню особистісних якостей спортсменів присвячені праці Л. Жукової, Л. Лубишевої, Ю. Павлова, Л. Серової, Л. Хейден та інших дослідників, якими використовуються традиційні психологічні підходи до визначення рівня сформованості

у спортсменів сили волі, цілеспрямованості, соціально-комунікативних якостей, відповідальності, дисциплінованості, психолого-емоційної стійкості, лідерських якостей та інших якостей особистості. У контексті наших досліджень найбільший інтерес представляють спеціалізовані діагностичні засоби, мета яких – визначення ставлення спортсменів до цінностей олімпійського спорту. Серед таких засобів відмітимо опитувальник Questionnaire of Sports Ethics (QSE) (автори А. Ziykowski, А. Strzałkowska, W. Sakłak, В. Zarańska, I. Bonisławska), створений для визначення ставлення спортсменів до FirePlay [17]; стандартизований олімпійський опитувальник, створений для діагностики рівня сформованості олімпійських цінностей (автори R. Telama, R. Naul, H. Nurpponen, P. Vouille) [18]. Відзначимо також, що питанням діагностики олімпійських цінностей присвячені дослідження Д. Маяускене, В. Новікова, С. Шукіс [16], у ході яких удосконалено існуючі методики дослідження ціннісного світу юних спортсменів.

Аналіз сучасних публікацій показує, що дослідницькі інструменти, які використовуються авторами, орієнтовані, перш за все, на характеристику особистісних якостей і цінностей спортсменів. У той же час, у публікаціях не приділена належна увага розробленню та використанню засобів діагностики стану сформованості виховної системи спортивного закладу взагалі, і ДЮСШ, зокрема. Останнє й обумовило спрямування наших наукових зусиль на розроблення засобів діагностики стану виховної системи ДЮСШ.

Мета дослідження: обґрунтувати методику визначення організованості виховної системи у ДЮСШ.

Завдання дослідження: визначити сутність виховної системи, а також сформулювати дефініцію виховної системи ДЮСШ, визначити ключові параметри сформованості виховної системи ДЮСШ, обґрунтувати інструментарій для оцінки визначених параметрів.

Матеріал дослідження: проаналізовано понад 50 наукових джерел.

Дослідження виконано у рамках науково-дослідної роботи «Наукове обґрунтування ефективних форм і методів організації діяльності системи дитячо-юнацьких спортивних шкіл» (номер державної реєстрації 0112U005360), а також комплексного наукового проекту «Теоретико-методологічні засади формування особистісної фізичної культури у дітей та молоді» (номер державної реєстрації 0113U001205).

Результати дослідження. Для виконання першого завдання дослідження нами проаналізовані існуючі дефініції виховної системи, приведені у бібліографічних джерелах [1; 12; 13]. У результаті проведеного аналізу встановлено, що наявні визначення виховної системи, хоча й дещо різняться між собою, проте не суперечать одне одному й можуть бути зведені до узагальненої дефініції. На наш погляд, найточнішим є розуміння виховної системи як комплексу взаємопов'язаних компонентів, що розвивається в часі й просторі, який включає: мету як сукупність ідей, для реалізації яких створюється система; діяльність, яка забезпечує реалізацію визначеної мети; суб'єктів діяльності; відносини, що виникають у діяльності й спілкуванні та консолідує суб'єктів; середовище, засвоєне системою; управління, що забезпечує цілісність і розвиток виховної системи.

Відзначимо, що таке розуміння виховної системи знаходить відображення в сучасних наукових працях, присвячених проектуванню виховних систем (Н. Боритко, В. Серіков, Ю. Сокольников та ін.), у яких в основу характеристики будь-якої виховної системи покладено описання цілей, складових елементів, а також структури взаємозв'язків між цими елементами. Так, М. Боритко відмічає, що для характеристики будь-якої виховної системи необхідно й достатньо наступне:

- виділити елементи (складові, компоненти), що входять до неї (які, у свою чергу, можуть бути системними об'єктами);

- виділити системостворюючий елемент, що несе на собі основне функціональне навантаження системи і поєднує її в єдине ціле (у виховних системах, як правило, це мета);

- визначити структуру взаємозв'язків усередині системи, а також структурні зв'язки системи з елементами зовнішнього середовища, тобто функції системи [2, с. 36].

Беручи до уваги традиції проектування виховних систем, прийємо запропоновану М. Боритком схему, у якості керівництва для описання виховної системи ДЮСШ.

Відповідаючи на питання про компоненти виховної системи, треба відзначити, що у ДЮСШ

ними виступають люди – її суб'єкти. Як показав аналіз літератури, основними суб'єктами системи виховної роботи з юними спортсменами вченими називаються: спортивний колектив і умови його функціонування, особистість тренера, адміністрація спортивного закладу, загальноосвітня школа, сім'я [9]. При цьому очевидно, що вихованці виступають повноправними суб'єктами виховного процесу, визначаючи його спрямованість, інтенсивність і зміст.

Характеризуючи суб'єктів виховної системи з точки зору традицій спортивної педагогіки, можна констатувати, що тренер-викладач спортивної школи – це посадова особа, в обов'язки якої входить безпосереднє планування та проведення навчально-тренувального процесу з вихованцями. Вихованці виступають як особи, які регулярно беруть участь у навчально-тренувальному процесі, виконуючи при цьому всі його вимоги. Спортивний колектив – це спільність вихованців, відмінними рисами якої є: наявність спільних інтересів до спортивної діяльності; наявність перспективних і найближчих цілей (підвищення індивідуальних і командних спортивних результатів); підпорядкування учня встановленим у колективі вимогам і правилам; наявність спільної громадської думки, стійких традицій [9].

Суб'єктом, який здійснює управління виховною системою, виступає адміністрація ДЮСШ – колективний орган управління, до складу якого входять директор, його заступники, методи, старші тренери. Представників адміністрації ДЮСШ об'єднує те, що вони є особами, що мають право приймати рішення, виконання яких обов'язково для тренерів-викладачів.

Системостворюючим компонентом виховної системи ДЮСШ виступає мета – виховання олімпійської культури учнів. Як це показано в наших попередніх роботах, олімпійська культура вихованця ДЮСШ виступає як сукупність його диспозицій щодо ставлення до себе, суперників, тренувань і змагань, що відповідають олімпійським ідеалам, і мають властивість переносу зі спортивної діяльності на інші сфери життя. При цьому, виходимо з того, що спортивний успіх вихованця – це наслідок набуття ним олімпійської культури [7].

Відзначимо, що соціальною функцією виховної системи ДЮСШ, як діяльності, через яку відбувається творчий внесок соціального об'єкта в розвиток суспільства [14], є передача вихованцю змісту колективної свідомості, а також колективного неусвідомленого, що має вираження в олімпійських ідеалах.

Оскільки компонентами виховної системи ДЮСШ виступають вихованець, тренер-викладач, спортивний колектив, а системостворюючим компонентом – виховання олімпійської культури, достатнім для описання найважливіших внутрішніх зв'язків у виховній системі ДЮСШ є характеристика наступних відносин:

- спортсмен – спортсмен (відносини у колективі);

– спортсмени – тренер (відносини між колективом і тренером);

– колектив – цінності олімпійської культури.

Можливою також виглядає й характеристика відносин кожного з компонентів виховної системи ДЮСШ із зовнішнім середовищем. Утім, останнє виходить за рамки нашого дослідження.

Відзначимо, що кількісно будь-яку систему можна описати сукупністю величин, які можуть бути розбиті на два класи: параметри – величини, які характеризують деякі з основних властивостей системи й описують її первинні властивості; характеристики, що описують вторинні властивості системи і виступають як її функції.

У нашому дослідженні зосередимося на внутрішніх параметрах виховної системи ДЮСШ, які, з одного боку, описують структурно-функціональну організацію системи, а, з іншого – характеризують процес функціонування цієї системи.

Виходячи з того, що основними структурними зв'язками у виховній системі ДЮСШ є відносини спортсмен – спортсмен; спортсмени – тренер; колектив – цінності олімпійської культури, ключовими параметрами виховної системи ДЮСШ визначимо:

– ціннісну єдність колективу (як характеристику відносин колективу до олімпійських цінностей);

– групову згуртованість колективу (як характеристику розвитку зв'язків у самій системі на прямку спортсмен – спортсмен);

– загальні відносини спортсменів до тренера (як характеристику системного зв'язку за напрямком спортсмени – тренер).

Визначення сутності виховної системи, а також особливостей і параметрів виховної системи ДЮСШ, дозволяє нам приступити до обґрунтування методики дослідження організованості виховної системи в дитячо-юнацькій спортивній школі.

У якості орієнтира для розроблення діагностичного інструменту для визначення ціннісної єдності колективу нами обрана відома методика «Ціннісно-орієнтаційна єдність групи» (ЦОЄ) [6], яка дозволяє встановити, наскільки збігаються цінності, устремління, уявлення про шляхи досягнення спільних цілей і завдань у спортсменів однієї групи.

У нашому дослідженні є сенс адаптувати методику ЦОЄ, до змісту розробленого нами теоретичного конструкту олімпійської культури, який інтегрує чотири групи ціннісно-значущих якостей, які характеризують ставлення до себе (Я); ставлення до інших людей (Інші); ставлення до діяльності (Партикулярне); ставлення до «вищих цінностей» (Вище) [7].

У запропонованому нами варіанті методики ЦОЄ в кожену групу включені по 10 ціннісно-значущих якостей. При цьому, чотири з них асоціюються з якостями, включеними в наш конструкт, а інші – ні.

У першу групу (Я) включені наступні ціннісно-значущі якості: фізичне здоров'я, багатство внутрішнього світу, матеріальний достаток, повага

оточуючих, скромність, фізична сила, краса тіла, інтелект.

У другу групу (Інші) включені такі якості як: моральність, культурність поведінки, чемність, повага до інших людей, привабливість, привітність, чесність, товарицькість, веселість, щирість, чуйність, доброзичливість.

У третю групу (Партикулярне) включені такі якості як: сумлінність, працьовитість, відповідальність, вміння планування діяльності, вміння самопрезентації, діловитість, вимогливість, вміння відпочивати, вміння уникнути покарання, вделегувати повноваження.

У четверту групу (Вище) включені наступне якості: цілеспрямованість, активність, сила духу, самостійність, старанність, стриманість, вміння пристосуватися, обережність, поступливість, здатність визнати свою помилку.

В умовах навчально-тренувального процесу ДЮСШ, процедура використання методики ЦОЄ має бути спрощена: доцільно скоротити час на проведення опитування, а також максимально спростити оброблення отриманих даних. Виходячи з означеного, збір даних за цією методикою полягає в тому, що респондентам пропонується визначити ранг ціннісно-значущих якостей окремо у кожній групі.

Після цієї процедури відбувається узагальнення первинних даних шляхом побудови первинної таблиці, у якій по вертикалі (змінні) відмічені ціннісно-значущі якості, а по горизонталі (випадки) – імена або коди респондентів.

Подальше оброблення отриманих даних проводитиметься шляхом розрахунку коефіцієнту конкордації Кендалла (W), який відображає ступінь узгодженості респондентів щодо побудованого ними рейтингу в кожній із груп ціннісно-значущих якостей. Останню процедуру доцільно проводити з використанням програми Statistica 6.

Використання описаної методики в нашому дослідженні дозволить відповісти на питання про те, чи можна вважати конкретну групу ДЮСШ згуртованою спільністю, а також кількісно визначити ступінь організованості системи за параметром «ціннісна єдність колективу».

Відзначимо, що у порівнянні з іншими методиками, призначеними для ціннісної характеристики малих груп (наприклад, СПСК Р. Немова [10, с. 144]), запропонований нами варіант методики ЦОЄ має вищу процедурну компактність, а також простоту оброблення емпіричних даних.

Для визначення згуртованості спортивного колективу ДЮСШ найдоцільнішим є звернення до методики визначення індексу групової згуртованості Сішора (ІГЗ), адаптованої, доповненої й модифікованої для застосування у спортивних командах [4, с. 75].

На наш погляд, індекс групової згуртованості, отриманий у результаті використання цієї методики, дозволить не тільки дати кількісну характеристику відносинам спортсменів до своєї команди, але й і певною мірою схарактеризує розвиток

зв'язків у виховній системі ДЮСШ у напрямку спортсмен – спортсмен.

Для оцінки взаємин між тренером і спортсменами (спортивним колективом) у нашому дослідженні застосовуватиметься шкала «Тренер – спортсмен», розроблена Ю. Ханіним і А. Стамбуловим [5; 15, с. 155].

У порівнянні з іншими методиками вимірювання взаємовідносин між тренером і спортсменом (наприклад, «П'ятибальна шкала В. Марищука і Л. Серової» [8, с. 75], «Запис поведінки тренера на тренуванні» [3, с. 121], «Спостереження за поведінкою і діями тренера» [4, с. 155]) ця методика дозволяє виявити відносини до різних аспектів діяльності тренера як на індивідуальному, так і на груповому рівні. При цьому, методикою передбачена можливість представити своєрідний узагальнений «портрет» тренера, намальований командою за декількома окремими компонентами міжособистісної взаємодії.

Отже, співвіднесемо ключові параметри виховної системи ДЮСШ і відповідні їм методи дослідження стану виховної системи за цими параметрами, представивши їх як методику визначення організованості виховної системи ДЮСШ (у табл.1):

Таблиця 1

Методика визначення організованості виховної системи ДЮСШ

Параметри виховної системи	Методи вимірювання
Ціннісна єдність колективу, що відображає згуртованість колективу щодо ставлення до олімпійських цінностей	Модифікована методика дослідження ціннісно-орієнтаційної єдності колективу (ЦОЄ)
Групова згуртованість, яка відображає розвиток зв'язків усередині системи в напрямку «спортсмен – спортсмен»	ІГЗ Сішора
Загальне ставлення спортсменів до тренера, що характеризує системний зв'язок за напрямком «спортсмени – тренер»	Шкала «Тренер – спортсмен» Ю. Ханіна та Р. Стамбулова

Необхідно відзначити, що в нашому випадку об'єкт дослідження – виховна система ДЮСШ, характеризується не одним параметром, а декількома – «вектором параметрів». Означене наштовхує на думку про доцільність оцінювання ступеню організованості виховної системи однією комплексною величиною. Проте вважаємо, що у нашому дослідженні раціональніше відмовитися від такої оцінки. За О. Новіковим, виходимо з того, що не «заганяючи під загальний знаменник» кількісні результати, отримані за окремими параметрами, отримаємо змогу повніше оцінити стан організованості виховної системи ДЮСШ. І якщо за якимись показниками результати експериментальних груп будуть краще, ніж у контрольних груп, а з якихось гірше – від цього дослідження тільки

збагатиться, стане достовірніше [11, с. 246].

Висновки. Таким чином, проведена теоретична робота дозволила зробити такі висновки:

– виховна система – це комплекс взаємопов'язаних компонентів, що розвивається у часі й просторі, який включає: мету як сукупність ідей, для реалізації яких створюється система; діяльність, яка забезпечує реалізацію визначеної мети; суб'єктів діяльності; відносини, що виникають у діяльності й спілкуванні та консолідують суб'єктів; середовище, засвоєне системою; управління, що забезпечує цілісність і розвиток виховної системи;

– параметрами виховної системи ДЮСШ, які дозволяють оцінити її сформованість, виступають: ціннісна єдність колективу, що відображає згуртованість колективу щодо ставлення до олімпійських цінностей; групова згуртованість, яка відображає розвиток зв'язків усередині виховної системи у напрямку спортсмен – спортсмен; загальне ставлення спортсменів до тренера, що характеризує зв'язки у виховній системі за напрямком спортсмен – тренер;

– комплексна методика визначення організованості виховної системи в ДЮСШ, спрямована на оцінювання означених параметрів, інтегрує: модифіковану методику дослідження ціннісної єдності групи; методику «Індекс групової згуртованості Сішора», методику «Шкала тренер – спортсмен» Ю. Ханіна та А. Стамбулова;

– результатом оцінювання сформованості виховної системи ДЮСШ виступатиме комплекс кількісних результатів, отриманих, за кожним із визначених параметрів.

Перспективними напрямки дослідження вважаємо перевірку ефективності запропонованої методики дослідження організованості виховної системи в ДЮСШ на практиці.

Література

1. Безрукова В.С. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога). – Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2000. – 937 с.
2. Борытко Н. М. Теория и методика воспитания: уч. для студ. пед. вузов / Н. М. Борытко, И. А. Соловцова, А. М. Байбаков; под ред. Н.М. Борытко. – Волгоград: Изд-во ВГИПК РО, 2006. – 98 с.
3. Бусета Х.М. Тренерская стратегия в тренировке [Электронный ресурс]. – 123 с. – Режим доступа : http://www.fiba.com/downloads/v3_xpse/coac/bask4YounPlay/rus/04.pdf
4. Волков И. П. Практикум по спортивной психологии / И. П. Волков. – М. : ФиС, 2002. – 288 с.
5. Гогоунов Е.Н. Психология физического воспитания и спорта: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е.Н.Гогоунов, Б.И.Мартыанов. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 288 с.
6. Кондратьев М.Ю. Подросток в замкнутом круге общения / М.Ю. Кондратьев. – М. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. – 335 с.
7. Мазин В.Н. Основные положения концепции организации воспитательного процесса в ДЮСШ / В.Н. Мазин // Педагогика формирования творческой личности та загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Редкол. : Т.І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Київ-Запоріжжя. – 2013. – № 33 (86). – С. 240–249.
8. Блудов Ю.М. Методики психодіагностики в спорті / В.Л. Марищук, Ю.М. Блудов, В.А. Плахтенко, Л.К. Серова – М., 1990. – 168 с.
9. Михеев А. И. Система воспитательной работы спортсменами : дис. ... д-ра пед. наук / Анатолий Иванович Михеев: 13.00.04. – Москва, 1996. – 461 с.
10. Немов Р.С. Практическая психология: учеб. пособие / Р.С. Немов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 320 с. – илл.
11. Новиков А.М. Методология научного исследования / А.М.Новиков, Д.А. Новиков. – М. : Либроком, 2009. – 280 с.
12. Новокшонова Г.А. Словарь социального педагога [Текст] / Новокшонова Г.А. – Пермь : Изд-во Пермского обл. ин-та повышения квалификации, 2000. – 31 с.
13. Российская педагогическая энциклопедия [Электронный ресурс] / под ред. В. Г. Панова. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1993 г. – Режим доступа : <http://didacts.ru/dictionary/1041/word/vospitatelnaja-sistema>
14. Социология : энциклопедия / сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова и др. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1312 с.
15. Ханин Ю. Л. Психология общения в спорте / Ю. Л. Ханин – М. : ФиС, 1980. – 208 с.
16. Шукис С. Отношение современных подростков к олимпийским ценностям / С. Шукис, Д. Маяускене, В. Новиков // Социологические исследования. – 2012. – № 8. – С.11–115.
17. Ziykowski A. Questionnaire of Sports Ethics – A Tool for Assessing Moral Behaviour in Sport / Ziykowski Artur, Strzakowska Anna, Sakiak Wojciech, Zarska Barbara, Bonislawskawona // Baltic Journal of Health and Physical Activity. – 2012. – Volume 4, Issue 4. – P. 277–283. DOI: 10.2478/v10131-012-0027-7, December 2012.
18. Telama R. Physical Fitness, Sporting Lifestyle and Olympic Ideals: Cross-Cultural Studies on Youth Sport in Europe / Telama R., Naul R., Nupponen H., Vouille P. // ICSSPE Sports Sciences Studies. – 2002. – № 11.